

ज्योतिर्मय

Online Journal of Literature....

साहित्याचे विद्यापीठ

□ पुणे □ वर्ष १ ले □ अंक १०५ वा □ बुधवार दि.०४ जून २०२५ □ पाने ४ □ मूल्य : निशुल्क (खासगी वितरणासाठी)

विशेष लेख...

पावसाळ्यात निसर्गाचे सौंदर्य समस्या बनू देऊ नका !

— प्रा डॉ सुधीर अग्रवाल

ज्योतिर्मय साहित्य

मुसळधार पाऊस पडताच, निसर्गप्रेमी त्यांच्या मित्रांसोबत किंवा कुटुंबासह बाहेर फिरायला जातात. पण या काळात सावधगिरी बाळगणे खूप महत्वाचे आहे. खरं तर, या ऋतूमध्ये निसर्ग जितका मोहक असतो तितकाच तो प्राणघातकही असतो. या ऋतूत अनेक अपघात होतात.

मुसळधार पावसात धरणे, तलाव, धबधबे इत्यादींच्या पाण्याची पातळी वाढल्याने पर्यटन स्थळे निसरडी आणि धोकादायक बनतात. अशा ठिकाणी भेट देताना आणि मजा करताना, सावधगिरी बाळगली पाहिजे आणि प्रशासनाने बनवलेले सुरक्षा नियम पाळले पाहिजेत. यामुळे तुम्ही हवामानाचा आनंद घेऊ शकाल तसेच संस्मरणीय क्षण निर्माण करू शकाल.

बाहेर फिरताना या ठिकाणी काळजी घ्या सामान्यतः लोकांना पावसाळ्यात धबधबे, धरणे आणि नैसर्गिक तलाव आणि नद्यांच्या काठांना भेट देणे आवडते. परंतु या ठिकाणी भेट देताना तुम्ही सावधगिरी बाळगली पाहिजे. कारण या भागात सतत पाऊस पडल्याने जमीन ओली होते आणि डोंगराळ भाग असल्याने हे धोकादायक ठरते. पावसामुळे खडक आणि पाणवटे निसरडे होतात, जे धोकादायक देखील ठरते. विषारी प्राण्यांची भीती देखील असते.

निसरड्या मातीपासून दूर रहा

ऐतिहासिक स्थळांवर, अनेकदा अत्यंत निसरडी माती आढळते. त्यावर चालणे धोक्याला आमंत्रण देते, पाय घसरल्याने अनेकदा अपघात होतात. म्हणून, जेव्हा जेव्हा तुम्ही अशा ठिकाणी जाता आणि तिथे निसरडी माती दिसते तेव्हा तिथून अंतर ठेवा.

धबधब्यांपासून सावध रहा

पावसाळ्यात काही तरुण धबधब्यांच्या शोधात निघतात. कधीकधी धबधबे धोकादायक ठरतात. प्रत्यक्षात, धबधब्यातून वाहणारे पाणी कोणत्याही एका दिशेने वाहत नाही. हे अनेक ठिकाणांहून वाहणाऱ्या पाण्याच्या प्रवाहाचे एक रूप आहे. जेव्हा मुसळधार पाऊस पडतो तेव्हा अनेक ठिकाणांहून येणारे पाणी भयंकर रूप धारण करते आणि धबधब्यांकडे सरकते, ज्यामुळे प्रवाह वेगवान होतो. डोंगरावरून वेगाने कोसळणारा धबधबा कोणालाही पाण्याखाली नेऊ शकतो.

सूचना काळजीपूर्वक वाचा

पर्यटकांच्या सुरक्षिततेसाठी, ऐतिहासिक ठिकाणी सुरक्षिततेशी संबंधित सूचना प्रदर्शित केल्या आहेत. अशा परिस्थितीत, या ठिकाणांना भेट देण्यापूर्वी, त्याबद्दल जाणून घेता येते. तसेच, संबंधित ठिकाणाच्या बोर्डवर लिहिलेल्या सूचना काळजीपूर्वक वाचा आणि सूचनांचे पालन करा.

प्रतिबंधित ठिकाणी जाऊ नका

अनेक ठिकाणी धोकादायक क्षेत्र घोषित केले जाते. जिथे प्रशासन स्तरावर इशारा देणारा बोर्ड किंवा प्रतिबंधित जागेचा बोर्ड लावला जातो. पर्यटकांनी अशा फलकांकडे देखील लक्ष दिले पाहिजे. जर जिल्हा प्रशासनाने बोर्ड लावला असेल तर काही धोका असेलच. आपल्या सुरक्षिततेसाठी अशा ठिकाणी न जाणे चांगले.

आता पहिलीपासूनच विद्यार्थ्यांना सैनिकी शिक्षण; शिक्षण विभागाचा मोठा निर्णय

ज्योतिर्मय साहित्य
नाशिक – आता राज्यातील विद्यार्थ्यांना पहिलीपासूनच सैनिकी प्रशिक्षण देण्यात येणार राष्ट्र प्रथम ही भावना रुजवण्यासाठी हे पाऊल टाकण्यात येत असल्याची माहिती. राष्ट्रभक्तीची भावना लहान वयातच दृढ होण्यासाठी हे पाऊल टाकण्यात येत आहे. शालेय शिक्षणमंत्री दादा भुसे यांनी नाशिकमध्ये एका जाहीर कार्यक्रमात याविषयीची घोषणा केली आहे. माजी सैनिक, क्रीडा शिक्षक, राष्ट्रीय कॅडेट कोर (एनसीसी) स्काऊट गाईड्स हे विद्यार्थ्यांना हे लष्करी प्रशिक्षण देतील. त्यासाठी राज्यातील २.५ लाख माजी सैनिकांची मदत घेणार असल्याचे भुसे म्हणाले.

काय म्हणाले दादा भुसे ?

” इयत्ता पहिलीपासून मूलभूत सैनिक प्रशिक्षण देण्याचा निर्णय घेण्यात आला आहे. त्यामुळे विद्यार्थ्यांमध्ये देशावर प्रेम करणे, नियमित स्वरूपात

शारीरिक व्यायाम करणे आणि शिस्त लगावी यासाठी हा निर्णय घेण्यात आला आहे. त्याचा विद्यार्थ्यांना फायदा होईल.” अशी माहिती शालेय

शिक्षणमंत्री दादा भुसे यांनी दिली. तर याविषयीच्या प्रस्तावावर मुख्यमंत्री देवेंद्र फडणवीस यांनी सकारात्मक प्रतिक्रिया दिल्याचे ते म्हणाले. जिल्हा परिषदेच्या ४८ शिक्षकांना नुकतेच सिंगापूर या देशाच्या अभ्यास दौऱ्यावर पाठवण्यात आले होते. सिंगापूरमधील शिक्षण व्यवस्थेत राष्ट्र प्रथम ही संकल्पना आढळून आली. त्यामुळे हाच दुवा पकडत राज्यातही राष्ट्र प्रथम ही संकल्पना इयत्ता पहिलीपासूनच राबवण्यात येणार आहे. त्यासाठी इयत्ता पहिलीपासूनच

सैनिकी प्रशिक्षण देण्यात येणार असल्याची माहिती शिक्षणमंत्री भुसे यांनी दिली. **विद्यार्थ्यांसाठी हेल्थकार्ड** विद्यार्थ्यांच्या आरोग्य तपासणीलाही प्राधान्य दिले जाणार आहे. त्यासाठी विद्यार्थ्यांचे हेल्थ कार्ड तयार करण्यात येणार आहे. विद्यार्थ्यांची आरोग्य तपासणी करण्यात येणार आहे, अशी माहिती भुसे यांनी दिली. इयत्ता पहिलीपासून मूलभूत सैनिक प्रशिक्षण देण्याचा निर्णय घेण्यात आला आहे. त्यामुळे विद्यार्थ्यांमध्ये देशावर प्रेम करणे, नियमित स्वरूपात शारीरिक व्यायाम करणे आणि शिस्त लगावी यासाठी हा निर्णय घेण्यात आला आहे. त्याचा विद्यार्थ्यांना फायदा होईल, असे दादा भुसे म्हणाले.

स्त्री शक्ती जागरणासाठी स्व.नानाराव ढोबळे यांचे चिंतन मोलाचे-दिलीप क्षीरसागर

ज्योतिर्मय साहित्य
पुणे – स्त्री सन्मान व तिचे स्वतंत्र अस्तित्व यासाठी स्व.नानाराव ढोबळे हे सत्तरच्या दशकात जागरूक होते त्यातूनच “भारतीय स्त्रीशक्ती जागरण” या संघटनेचा प्रारंभ झाला असे उद्गार राष्ट्रीय स्वयंसेवक संघाचे पश्चिम महाराष्ट्र प्रांत वैचारिक समूह प्रमुख दिलीप क्षीरसागर यांनी येथे बोलताना काढले. भारतीय स्त्रीशक्ती जागरण यांच्या वतीने आयोजित “एकता” मासिकाच्या ज्येष्ठ संघ प्रचारक स्व.नानाराव ढोबळे विशेषांकाच्या प्रकाशन समारंभात प्रमुख वक्ते म्हणून बोलताना ते पुढे म्हणाले की, त्या काळात विवाह करताना मुलींच्या पसंतीला अग्रक्रम द्यावा यासाठी नानाराव आग्रही होते. स्त्रीच्या शक्तीची जाणीव तिला स्वतःला करून देणे, त्याचबरोबर स्त्रियांचे प्रश्न केवळ त्यांचे नसून ते स्त्री- पुरुष दोघांचे असतात

असे नानारावांचे प्रतिपादन होते. संघ परिवारातील महिला कार्यकर्त्यांनी एकत्र येऊन महिलांच्या प्रश्नांसंबंधी चर्चा व उपक्रम सुरू करावे यासाठी “महिला समन्वय” या मंचाचा प्रारंभ त्यांच्या प्रेरणेने झाला. नानाराव यांच्या जीवन कार्याचा आढावा घेताना ते म्हणाले की, संघकार्याच्या विस्तारासाठी पूर्ण वेळ प्रचारक म्हणून काम करताना नानाराव यांनी संवेदनशील मन व त्याला कल्पकेतेची जोड यातून धुळे जिल्ह्यातील जनजाती बांधवांच्या सहकारी शेतीच्या प्रकल्पाद्वारे त्यांना स्वावलंबी बनवले. दृष्टि स्त्री अध्ययन केंद्राच्या संस्थापक कार्यवाह अंजलीताई देशपांडे यांच्या हस्ते विशेषांकाचे प्रकाशन झाले. त्यांनी नानाराव ढोबळे यांच्या कार्याबद्दल मनोगत व्यक्त केले. “एकता” मासिकाच्या संपादक रुपाली भुसारी यांनी मनोगत व्यक्त केले. स्त्री शक्ति जागरण च्या पहिल्या

कार्यकारिणीतील कोषाध्यक्ष विनया मेहेंदळे आणि मा. अलका जोगळेकर (डोंबिवली) यांनी नानांच्या आठवणी सांगितल्या. स्वागतगीत संध्या कुलकर्णी आणि गीता कुंभोजकर यांनी गायले. प्रास्ताविक

अध्यक्ष किर्ती देशपांडे आणि आभार प्रदर्शन सचिव सुनिती पारंडेकर यांनी केले. कार्यक्रमाचे सूत्रसंचलन संध्या देशपांडे, या कार्यक्रमास मोठ्या संख्येने महिला कार्यकर्त्या उपस्थित होत्या.

पर्यावरणाचे रक्षण व संवर्धन करणे ही आपली सर्वांची जबाबदारी-पर्यावरण मंत्री पंकजा मुंडे

ज्योतिर्मय साहित्य
मुंबई – देशाचे जबाबदार नागरिक म्हणून पर्यावरणाचे रक्षण व संवर्धन करणे, नैसर्गिक संसाधनांचा योग्य वापर करून प्रदूषण कमी करणे, तसेच वन्यजीव आणि वनस्पतींचे संरक्षण ही आपली सर्वांची जबाबदारी आहे. हा कार्यक्रम धार्मिक स्थळाच्या परिसरात पर्यावरणपूरक सवयी रुजविण्या बरोबरच पुढच्या पिढ्यांसाठी स्वच्छ आणि हरित भविष्य घडवण्याच्या दृष्टिकोनातून महत्वाचे पाऊल ठरणार असल्याचा विश्वास पर्यावरण व वातावरणीय बदल, पशुसंवर्धन मंत्री पंकजा मुंडे यांनी यावेळी व्यक्त केला. आज मुंबईतील सिद्धिविनायक मंदिर परिसरात नागरिकांमध्ये सिंगल युज प्लास्टिक टाळण्याचे आवाहन तसेच सिंगल यूज प्लास्टिक बंदीबाबत जनजागृतीपर कार्यक्रमचे आयोजन करण्यात आले होते. त्यावेळी मंत्री श्रीमती. मुंडे बोलत होत्या. या कार्यक्रमास सिद्धिविनायक मंदिर समितीचे पदाधिकारी उपस्थित होते. मंत्री श्रीमती मुंडे म्हणाल्या की, सिंगल युज

प्लास्टिकचा भस्मासुर रोखायलाच हवा, सिंगल युज प्लास्टिकच्या वाढत्या वापरामुळे प्रदूषणाचा प्रश्न गंभीर बनत चालला आहे याकरिता सिंगल युज प्लास्टिकचा वापर पूर्णपणे टाळण्यासाठी संकल्प, संयम आणि प्रत्यक्ष कृती याची नितांत गरज आहे. शासन स्तरावर सिंगल यूज

प्लास्टिकच्या वापरामुळे होणाऱ्या पर्यावरणीय समस्यांना आळा घालण्यासाठी वेळोवेळी महत्त्वपूर्ण पावले उचलली जात आहेत. यासाठी विभागामार्फत प्लास्टिक कचरा

देखील राबवल्या जात आहेत. कार्यशाळा, चर्चासत्रे, आणि विविध शैक्षणिक उपक्रमांच्या माध्यमातून पर्यावरणाच्या संवर्धनाचा संदेश पोहोचवला जात आहे, असेही त्यांनी यावेळी सांगितले. या उपक्रमांतर्गत मंत्री पंकजा मुंडे यांनी सिद्धिविनायक मंदिर परिसरातील स्टॉलधारकांना प्लास्टिक पिशव्यांचा वापर थांबवण्याचे सांगत स्वतः कापडी पिशव्यांचे वाटप करून पर्यावरणपूरक जीवनशैलीकडे वळण्याचे आवाहन केले. तसेच या कार्यक्रमाच्या वेळी प्लास्टिकच्या पर्यायांविषयी माहिती देणारे सूचना फलकांबरोबरच पर्यावरण जनजागृतीच्या घोषवाक्यांनी मंदिर परिसराचे वातावरण दुमदुमून गेले. पर्यावरण रक्षणासाठी शासन, संस्था आणि नागरिकांनी एकत्र येवून काम केल्यास नक्कीच सकारात्मक बदल दिसून येतील असेही मंत्री श्रीमती मुंडे यांनी यावेळी सांगितले. यावेळी सिद्धिविनायक ट्रस्टने सुद्धा प्लास्टिक बंदीसंबंधी जनजागृती कार्यक्रमात सहकार्य करण्याचे आश्वासन दिले.

व्यवस्थापनासाठी प्रभावी धोरणे आणि नियम ही लागू करण्यात आले आहेत. सिंगल यूज प्लास्टिकवर निर्बंध घालण्याबरोबरच, जनतेमध्ये जनजागृती निर्माण करण्यासाठी शाळा, कॉलेज, आणि सार्वजनिक ठिकाणी जागरूकता मोहिम

चित्पावन ब्राह्मण संघाला सर्वतोपरी सहकार्य-मुख्यमंत्री देवेंद्र फडणवीस

ज्योतिर्मय साहित्य
नाशिक – महाराष्ट्रासह देशाच्या इतिहासात चित्पावन ब्राह्मण समाजातील नामवंतांनी प्रत्येक क्षेत्रात महत्वपूर्ण योगदान दिले आहे. चित्पावन ब्राह्मण संघास सर्वतोपरी सहकार्य करण्यात येईल, असे प्रतिपादन मुख्यमंत्री देवेंद्र फडणवीस यांनी येथे केले. गुरुदक्षिणा सभागृहात आयोजित चित्पावन ब्राह्मण संघ नाशिक यांच्या श्री परशुराम भवन या नूतन वास्तूच्या लोकार्पण सोहळ्यात ते बोलत होते. यावेळी जलसंपदा मंत्री गिरीश महाजन, आमदार डॉ. राहुल आहेर, आमदार राहुल ढिकले, आमदार सीमा हिरे, माजी मंत्री डॉ. भारती पवार, संस्थेचे अध्यक्ष विजय साने, उपाध्यक्ष अविनाश भिडे, विश्वस्त देवेंद्र बापट, प्रा. दिलीप फडके आदी उपस्थित होते.

मुख्यमंत्री श्री. फडणवीस म्हणाले, चित्पावन ब्राह्मण संघाने अतिशय सुंदर वास्तू उभारलेली आहे. त्यांनी सुरू केलेले उपक्रम कौतुकास्पद आहेत. चित्पावन समाजातील अनेकांनी संघर्षातून पुढे येत स्वकर्तृत्वाने नावलौकिक मिळविला आहे. तसेच संघाने समाजात दुधात साखर विरघळते त्या प्रमाणे कार्य करावे. सर्व जातींनी एक होऊन कार्य करावे, असे आवाहनही मुख्यमंत्री श्री. फडणवीस यांनी केले.

श्री. साने यांनी प्रास्ताविक केले. त्यांनी चित्पावन ब्राह्मण संघाची माहिती दिली. यावेळी मुख्यमंत्री श्री.फडणवीस यांच्या हस्ते देणगीदारांचा

प्रातिनिधिक सत्कार करण्यात आला. कार्यक्रमाला चित्पावन ब्राह्मण संघाचे पदाधिकारी, नागरिक उपस्थित होते.

LEARN FROM THE MASTERS

Pioneer in Design Education in Marathwada Region

Admissions open for Career oriented Diploma courses in Design

Batches starts from 1 July

GARMENT CONSTRUCTION & DESIGNING

INTERIOR DESIGN With CAD & 3D

ifmaa[®] (Since 1995) institute of fashion, media & allied arts

Plot No.12, Sanmitra Colony, Behind Tapadiya Natyamandir, Chatrapati Sambhajnagar Phone 9822844669,9834469704,9881244669,7588537474.

www.ifmaa.com

— विद्यावाचस्पती विद्यानंद
Mobile: +917709612655
Email: vidyavachaspati.vidyanand@gmail.com

आनंदी पहाट...

व्यक्तीची ओळख तिच्या विचारांवरून होते

ज्योतिर्मय साहित्य

आपल्या मनाच्या स्वास्थ्यासाठी तसा अभ्यासपूर्वक विचार होणे आवश्यक असते. त्यासाठी एक हक्काचे ठिकाण म्हणजे आपले घर. घर केवळ चार भिंतीचे नसते, घराचे घरपण आपण मिळवायचे असते, त्या घरात मनाला रमवायचे असते. आपल्याच घरात रोज नवे काहीतरी आजमावायचे असते. मनाला रमवण्यासाठी आणि नवे आजमावण्यासाठी आपल्याच अंतर्मनाचा मानसशास्त्रीय दृष्टीकोनातून अभ्यासपूर्वक विचार करावा लागतो.

आपल्याला दैनंदिन जीवनात निरनिराळे अनुभव येत असतात, ज्यामुळे आपली मानसिकता बदलत असते. या बदलत जाणाऱ्या मानसिकतेच्या अनुशंगाने सकारात्मक विचार करण्याची जरूरी असते. अनेकदा आपले मन जुने सोडायला, विसरायला तयार नसते, तसेच ते नव्याची नवलाई देखील अनुभवू पाहत असते. खरे तर, इथेच आपल्यातील निवड कौशल्याचे कसब दिसून येत असते. आपले अंतर्मन सौंदर्याच्या संकल्पनांना नवी दिशा मिळवून देण्याच्या प्रयत्नात असते. नवे काहीतरी हवे असे म्हणणारे एक मन एका दिशेने, तर जुने ते सोने म्हणणारे दुसरे मन त्याच्या अगदी विरुद्ध दिशेने विचार करत असते. असे जरी असले तरीही, प्रयोगशील मनाला नावीन्याची अनुभूति हवी असते, मग ते नव्याचाच अंगीकार करते.

अगदी प्राचीन काळापासून आपण स्वतःच्या विचारांचा आणि स्वतःच्या कीर्तीचा प्रसार करण्यासाठी विविध माध्यमांचा उपयोग करत आलो आहोत. प्रत्येक व्यक्तीच्या व्यक्तिमत्त्वाची ओळख ही त्या त्या व्यक्तीच्या विचारांवरूनच होत असते. हयातीत आणि नंतर सुद्धा विचारच शिळूक राहतात. कायम विचारांची भूक असलेली माणसे विचारवंतांच्याच शोधात असतात. भेटणे, बोलणे, संपर्क करणे हे फक्त प्रंभापुरते निमित्तच ठरत असते. आयुष्याच्या प्रवासात सोबत हवी असते, तेाे ती विचारांचीच.

निसर्गायन – सफर पाटणादेवीची

ज्योतिर्मय साहित्य

दोन्ही बाजूला दागडी दीपमाळ बांधली आहे. देवीची मूर्ती तर मन प्रसन्न करणारी आहे. मनोभावे दर्शन घेतल्यावर प्रदक्षिणेसाठी आपण मागच्या बाजूस आलो आहोत. आपल्या तिन्ही बाजूला उंचच उंच डोंगर आहेत. आणि येथूनच समोर तो धबधबा दिसतोय. त्याला धवलतीर्थ म्हणतात. आपल्याला आता तिकडेच जायचं आहे.

त्यासाठी मंदिरातून खाली उतरल्यावर नदीतून आपल्याला समोर दिसणाऱ्या पायवाटेनं जायचं आहे. आणि चालता चालता जंगल अनुभवायचं आहे. थोडं पुढे आल्यावर छत्रीसारखी व्यवस्था केली आहे बसण्यासाठी. इथे जेवणही शांत शकतो आपण. इथे थोडं अगदी करू नसलो तर आपल्याला मोर, लांडोर बघायला मिळतील. भारद्वाज, पोपट, मैना, सालुंकी इ विविध प्रकारचे पक्षी सुद्धा दिसतील. आता आपण चालतोय तेव्हाही दिसतीलच. फक्त सावध राहा आणि आवाज करू नका. धवल तीर्थाकडे जाताना आपल्याला सगळ्या प्रकारची झाडं दिसतील. प्राणी , पक्षी दिसतील. जैव विविधतेनं हे जंगल समृद्ध आहे. अर्जुन, साल, साग, निंब, करंज, उंबर, कवठ इ विविध प्रकारची झाडं आपल्याला आता बघायला मिळताहेत. आणि हवेतला शुद्ध प्राणवायू आणि गारवा मनाला उत्साहित करतो आहे.

धवलतीर्थाकडे जाताना मध्येच दोन वेळा आपल्याला नदी ओलांडावी लागेल. नदीतून चालताना पायात बूट असले तर काढून घ्या. थंड पाण्यात पाय बुडू द्या. सगळे श्रम हरण होऊन ताजेतवाने

विश्वास देशपांडे
चाळीसगाव
मो. ९४०३७४९३९२

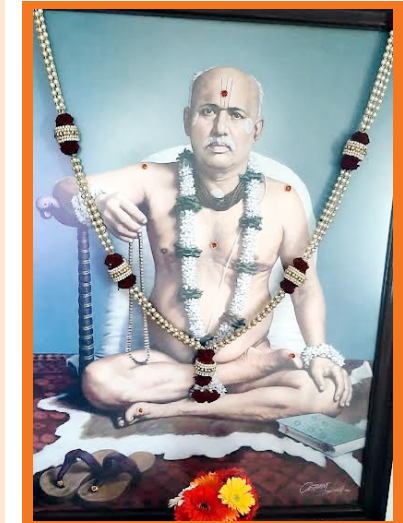
वाटेल. नदीचे पाणी बघा किती स्वच्छ आणि खळाळत वाहणारे आहे. पाण्यातील दागडंगोटे स्वच्छ दिसतात. मध्येच आपल्याला

एकदोन चढण चढायच्या आहेत. चढताना अगदी छोटी पायवाट आहे. सांभाळून चालावे लागेल. आपल्या या पायवाटेवर बघा सुकलेल्या पानांचा कसा सडा पडला आहे. आणि बाजूच्या झाडांना हिरवीकंच पालवी फुटली आहे. नुकताच पाऊस पडून गेल्याने एक वेगळ्या रानफुलांचा आणि पानांचा एक अनामिक गंध हवेत मिसळला आहे. हा गंध आपल्याला अगदी दाट जंगलातच अनुभवायला मिळतो बरं का ! ही ताजी शुद्ध हवा फुफ्फुसात किती भरून घेऊ आणि किती नको असं होऊन जातं . या सुंदर वातावरणातून आपण चालतोय. मन कसं हलकं झालंय . पाय जमिनीवर पण मन आकाशात. आजकल

पाँव जमीपर नही पडते मेरे... अशी अवस्था होतय ना...! (क्रमशः)

अंतकाळ साधण्यासाठी नामस्मरण

श्री ब्रह्मचैतन्य गोंदवलेकर महाराज

ज्योतिर्मय साहित्य

अंतकाळी नामस्मरण होणे म्हणजे अंतकाळ साधणे; आणि हा साधण्यासाठी आधी नामस्मरण करायला पाहिजे. अंतकाळ साधण्यासाठीच जगावे. भगवंत जिथे राहतो तेच आपले खरे घर आहे. सध्या आपण राहतो ते भाड्याचे घर आहे. भाड्याचे घर सोडून स्वतःच्या मालकीच्या घरात राहायला जाताना जसा आनंद वाटतो, तसाच शरीर

सोडताना वाटायला पाहिजे. भगवंताचे घर तेच आपले घर आहे, याची खात्री झाली म्हणजे ते जमेल. त्यासाठी आपण सतत भगवंताच्या नामात राहावे. “मला तू आपला म्हण, माझे मन तुझ्या चरणी अर्पण केले, आता मला तुझ्याजवळ काहीही मागण्याची इच्छा न होवो,“ असे मागावे. परमेश्वर आपल्या मागेपुढे आहे असे अखंड मानावे. भगवंताचे स्मरण करणे, म्हणजे जे काही आपल्या हातून घडते आहे ते त्याच्याच इच्छेने घडते आहे असे समजणे. प्रपंच हा देवाचा मानून अभिमानरहितपणे तो करणे, हा परमार्थ; आणि परमात्म्यावाचून आपल्याला कोणी नाही याचा दृढनिश्चय होणे याचे नाव ज्ञान. हे ज्ञान बाणले म्हणजे मनुष्य खर्‍या अर्थाने परमात्मप्राप्तीच्या मार्गाला म्हणजे साधनाला लागला. या साधनाने परमात्म्यावाचून दुसरे काही आवडेनासे होते; आणि ही जी अत्यंत आवड तिलाच भक्ती म्हणतात. या भक्तीची परिपूर्णात अंतकाळ साधण्यात होते; त्यासाठी सतत नामस्मरण किंवा अखंड अनुसंधान हेच एकमेव साधन सांगितले आहे. अंतकाळी ज्याने नाम घेतले त्याच्या विषयवासना मेल्या असे नसते; तो काही एकदम मुक्त होत नाही, पण पुढच्या जन्मी तो अती सात्त्विक म्हणून जन्माला येईल. सात्त्विक म्हणजे भगवंताची

प्राप्ती करून घ्यावी अशी वृत्ती असणारा होय. साधन प्राणाबरोबर असावे; प्राण जसे अभिमानरहित, अखंड चालतात त्याप्रमाणे साधन अभिमानरहित, अखंड चालावे. ते करता कामा नये; करणे म्हणजे अभिमान आला. सहज प्राणाबरोबर झाले म्हणजे अखंड चाललेलेच असते. प्रपंचातली तळमळ सोडून वागावे. गुरूआज्ञेत असावे. अनंत जन्मांचा देहाशी सहवास, म्हणून देहावर प्रेम जडून देहबुद्धी होते; तसाच नामाचा सहवास पुष्कळ करावा, म्हणजे विषयाची आसक्ती कमी होऊन नामावर प्रेम जडते. योगात कष्ट फार, या युगात तो साधणे अशक्यप्रायच; आणि कर्मात तर अभिमान असतो आणि वाढतो. भक्तीत कष्ट नसतात, आणि ती करताना अभिमान आपोआप गळत जातो. योग आणि कर्म ही साधने परमात्म्याच्या दत्तकपुत्राप्रमाणे आहेत, तर भक्तीचे साधन हे परमात्म्याच्या औरस मुलाप्रमाणे आहे. भगवंताला दृष्टीआड होऊ न देणे हीच खरी भक्ती, हेच खरे अनुसंधान, हाच खरा परमार्थ, आणि हेच खरे आपले सर्वस्व आहे.

नुसते देहाने तीर्थस्नान, पूजापाठ, वगैरे करून परमार्थ घडत नाही; आपली वृत्ती भगवंताच्या ठिकाणी चिकटली पाहिजे.

आरोग्य संजीवनी

आला खोकला, तब्येत सांभाळा.....

ज्योतिर्मय साहित्य

रुईची फुलं, पानं वाळवून ती जाळून त्याची राख करून ठेवावी व ती राख एक चिमूट मधातून किंवा तेलातून चाटविल्यास खोकला आणि दमा त्वरित कमी होतो. सागाची पानं, पळसाची पानं, रुईची पानं, फुलं, आवळकाडी जाळून त्याची राख, त्रिफळा किंवा बेहडा लवंग, वेलदोडा, गायीच्या शेणाची राख यांचा प्रभावी उपचार या खोकल्यामध्ये होतो. डाळिंबाची साल उगाळून चाटवणं किंवा सालीचा काढा करून त्यात तूप आणि सैंधव मीठ टाकून दिल्यास कितीही खोकला असेल तरी तो तत्काळ थांबतो. हळद, सुंठ आणि गूळ एकत्र करून त्याचा बोराएवढ्या गोळ्या करून ठेवाव्यात आणि दर १०-१५ मिनिटांनी चघळण्यास द्याव्या. यामुळेही खोकला कमी होतो. कोरडा खोकल्याचं प्रमाण अतिशय असल्यास तेलाची मात्रा बस्ती म्हणजे एनिमा द्यावा. तत्काळ उपयोग होतो.

सैंधव मिठ-

आज आपण सैंधव मीठाची जन्मकहाणी पहाणार आहोत व याचे काय फायदे आहेत ते पाहणार आहोत.

हिमालयन मीठ (सैंधव) हे मिठाच्या खाणींमधून मिळवले जाते. हे मीठ ज्याप्रकारे पृथ्वीवर निर्माण झाले, ती

अतिशय रोचक भौगोलिक घटना आहे. पाचशे दशलक्ष वर्षांपूर्वी समुद्र आटल्यानं प्रचंड मिठागरं तयार झाली. पृथ्वीवर जी प्रचंड उलथापालथ त्या काळात झाली, त्यात या मिठागरांच्या आजूबाजूचे मोठाले दागड त्यावर येऊन मिठागरं त्या पर्वताखाली दाबली गेली. त्यातूनच आजच्या मिठाच्या खाणी तयार झाल्या. या खाणींचा शोध पाकिस्तानातील एका प्रांतात अलेक्झांडरच्या सैनिकांना लागला. या सैनिकांना काही घोडे मिठाचा अंश असलेले दागड चाटत असताना दिसले. त्यावरून तिथल्या मिठाच्या खाणींचा अंदाज आला. अकबराच्या काळात त्यानं मिठाचं प्रमाणीकरण केलं. खेवरा त्याचं नाव. त्यानंतर मिठाची खरेदी-विक्रीही सुरू झाली. नंतरच्या काळात ब्रिटिशांनीदेखील खाणींमधून मीठ बाहेर काढायच्या पद्धती विकसित केल्या. १८२७ साली ‘रूम

संकलन –
डॉ. प्रमोद डेरें (निसर्ग उपचार तज्ञ)
पिंपरी-चिंचवड, पुणे.
आरोग्यविषयक व्याख्याते व लेखक
संपर्क – ९२ ७९ ६६९ ६६९

आणि पिलर’ या पद्धतीनं मिठाचं उत्पादन आणि काढणी सुरू केली. अकबर आणि

ब्रिटिशांच्या काळात मीठ काढण्याची जी कौशल्यं रुजली त्यानुसार आजही मीठ काढलं जातं. आता उत्तर पाकिस्तानात असलेल्या झेलम ते सिंधू नदीच्या १८६ मैल परिसरात या मिठाच्या खाणी सापडतात. हिमालयाच्या या रांगांत या भागात सहा मुख्य खाणी आहेत, त्यातलं मीठ हे अत्यंत वैशिष्ट्यपूर्ण, वेगळं आणि शुद्ध असतं. मीठ काढण्याच्या या अनेकविध पारंपरिक ज्ञानावर आधारित पद्धतीनं मिठाची शुद्धता अबाधित राहिली. आजही त्याच प्रकारे या खाणींचं उत्खनन होऊन सैंधव मीठ मिळवलं जातं. या संपूर्ण हिमालयन भागात प्रचंड मोठश्रा प्रमाणात मिठाचे साठे आहेत. या मिठामध्ये झिंक, लोह, मँगनीज, मॅग्नेशिम, पोर्टिशिम ही खनिजं असल्यामुळे हे आरोग्याला अतिशय हितकारक मानलं जातं.

अर्थात या मिठात आयोडिनचं प्रमाण कमी आहे, मात्र त्यात अनेकविध खनिजं भरपूर प्रमाणात सापडतात.जेवणात मिठाचा वापर अधिक करणे शरीरासाठी नुकसानदायक असते. अनेक आजारांचे कारण ठरू शकते. मात्र आयुर्वेदात सैंधव मीठाचे अनेक फायदे सांगितलेत. सैंधव मीठातील मिनरल्स शरीरासाठी फायदेशीर असतात.

(क्रमशः)

महात्म्यांच्या आविष्कार

ज्योतिर्मय साहित्य

एक प्रवृत्ती मार्ग आणि दुसरा निवृत्ती मार्ग. निवृत्ती मार्गातून निर्गुण परमात्म्याचे भक्तीचा कल दिसून येतो पण ही भक्ती थोडीशी रूढ होते. तत्त्वज्ञान हे बहुजन लोकांना समजत नाही. ज्याचेवर भक्ती करावी ते ध्येय नजरे समोर नसेल तर साधारण भक्ताला निर्गुण भक्ती पेलेनाशी होते. म्हणून श्री छीत स्वामींनी प्रवृत्ती मार्गातून भक्ती कशी करावी, भगवंताला कसे आळवावे. त्याच्या सुंदर मोहक मुख कमलाचे वर्णन, त्यांच्या लीलांचे वर्णन यांनी रसपूर्ण भाव कसे निर्माण व्हावेत हे स्वतः जगून स्वतः वागून आणि स्वतःच्या पद रचनेतून सर्वसामान्यांपर्यंत पोहोचविले. म्हणून अष्ट छाप कवी मध्ये छीत स्वामी यांचे स्थान मोलाचे आहे. त्यांच्या चरित्राचे अवलोकन करून लोक परमेश्वरावर निस्सीम प्रेम करायला लागतील आणि या द्वारे परमेश्वर प्राप्ती निःसंशय होईल ही प्रूष्टी मार्गाची शिकवण ते देत राहतील.

सर्व संतांनी जगाला भरभरून दिले,आपली लाख मोलाची साधना आपल्या किरकोळ प्रापंचिक मागण्या साठी कवडी मोल भावात खर्च केली.आपण मात्र त्यांना छळले. शास्त्राचे आमच्या फायद्याचे अर्थ लावून संताना आम्ही नाडले.संतांचे लाख मोलाचे आशीर्वाद आम्ही घेतले पण त्यांचे पुढे समर्पण म्हणून आम्ही कुजका दानाच ठेवला.त्यांच्या संसारातील अभाव आम्ही दुर्लक्षित केला. आम्ही बंगला, कार, उपभोगले संताना मात्र झोपडीच असते हा समाज करून घेतला.या छळाला कंटाळून बहुतेक संत अल्प आयुष्यात देह ठेवते झाले. म्हणून मला असे वाटते की प्रभूची आपणा भारतीयांवर अकारण कृपा आहे की संतांच्या मांदियाळी आम्हास भेटल्या, पण आम्हीच करते की आम्ही आध्यात्मिक लाभ घेण्या ऐवजी प्रापंचिक मागण्या त्यांचे समोर मांडून त्यांची दिव्य शक्ती ओरबाडून घेतली. खरे सोने आम्ही चने फुटाणेच्या भावात खर्च केले. येथून पुढे तरी आपण सावध होऊयात आणि संताना जगणे सुसुद्ध होईल असे करूयात.

विनम्र अभिवादन!

अति विशिष्ठ आविर्भाव

श्री राधा राणी

भगवान श्रीकृष्णांच्या जीवनात सर्वाधिक महत्त्वाची व्यक्ति म्हणजे श्री राधा राणी होय. श्री राधा म्हणजे खरे तर भगवान श्रीकृष्णाचे स्त्री रूप होय. राधा राणी आणि कृष्ण हे वेगळे नाहीतच. भगवंताचा स्त्रि रूप अविर्भाव म्हणजे श्री राधा राणी. परमात्मा परमेश्वर श्रीकृष्ण भगवान यांची शक्ती म्हणजेच आदीमाया, महामाया, भगवती, महालक्ष्मी, श्री राधा राणी होय. गो लोक धामा मध्ये भगवंता बरोबर नित्य निवास करणारी, भगवंताच्या सान्निध्यात अविचलपणे त्यांचे सोबत राहणारी आदिशक्ती म्हणजेच श्री राधा राणी होय. श्री राधा राणी शिवाय श्रीकृष्ण भगवान पूर्ण नाहीत. इतके महत्त्व श्री राधा राणीला आहे. महाभारतात,भागवत महा पुराण यामध्ये श्री राधेचा उल्लेख नसल्याने, आणि श्रीरही विजय या ग्रंथातही, तो अल्पसा असल्याने, आपणा महाराष्ट्रीयन लोकांना श्री राधा राणी फारशी माहितीच नाही. कृष्ण भक्ती करणारी, भक्तीत निपुण असणारी राधा, एवढेच आपल्याला राधे विषयीचे ज्ञान आहे. प्रत्यक्षात स्कंदपुराण, ब्रह्मवैवर्त पुराण आणि गर्गसंहिता या साऱ्या ग्रंथात राधा राणीचे महत्त्व यथार्थपणे मंडीत केलेले आहे. राधा राणीचा जन्म (खरे तर अविर्भाव) हा श्री वृषभान आणि कीर्ती देवी या दाम्पत्याच्या पोटी, वृंदावन जवळील, रावल या गावी झाला. खरे तर किर्ती देवी गर्भवती होती.ती प्रसूत झाली ,पण प्रत्यक्षात ईश्वरी प्रेरणेने महा मायेच्या योगाने, फक्त वायु प्रसुत झाला. आणि त्याच वेळी रावल या गावीच एका कुंडामध्ये श्री राधा राणी शिशु रूपात अवतीर्ण झाली. तिचां वृषभान व किर्तिदा यांनी स्वतःची मुलगी म्हणून सांभाळ केला. स्वतः वृषभान हे सूर्य नारायणाचे अवतार होते.

(क्रमशः)

दासबोध स्तवन

उज्वला धर्माधिकारी,
पुणे, मो. ७५८८८२ ३५६४६

नवविधा भक्ति

सदासर्वकाळ भगवंताचीच गोडी असावी.

भगवंताला स्वतःला किर्तन फार आवडते. भक्ताना संतोष होईल असे भगवंताचे वर्णन करावे. त्यात विनोद, चुटके, गायन, नाचणे हे सर्व प्रमाणात असावे. पण हे सर्व सांगत असताना मूळ कथेचा गाभा विसरू नये. भगवंताचे सगुण रूपांच वर्णन करावे. अवयव, अलंकार भूषणे यांच वर्णन असावे. आपण ज्या उपास्यदेवतेचं ध्यान करतो तिची मुर्ती डोळ्यासमोर आणावी. भगवंताचे यश, किर्ती, त्याचा महिमा डोळ्यासमोर आणून श्रोत्यांना आनंदरसात चिंब भिजवावे. श्रोते भगवंताशी एकरूप झाले पाहिजेत असे सगुण साक्षात्कारी वर्णन केले पाहिजे. मी ज्या भगवंत भेटीची आस धरत होतो ती आज ह्या किर्तनकाराने पूर्ण केली अशी भावना श्रोत्यांची झाली पाहिजे.

कथा सांगताना सुसंगती असावी. शब्दांवर कोट्या कराव्यात. मधूनच भगवंताचा मोठ्या आवाजात गजर करावा आसमंत दुमदुमले जाईल, आकाशात विजांचा कंप कंप पावेल, अंगावर शहारे लखलखाट होईल असे वातावरण तयार करावे. प्रसंगाला अनुरूप अशा काल्पनिक बोधकथा व सत्यकथा सांगाव्यात. हे सर्व करत असताना कथेच्या मुळ संकल्पनेचा विसर पडू देऊ नये.

करुणारसाचे सात्विक भाव असावेत. नवनवीन काव्यातील रस श्रोत्यासमोर ठेवावा. श्रुंगार रसासहित सर्व रसांचा आधार घ्यावा. करुण रसाचे लोट वहातील अशी सात्विकता असावी. मन भरून जावे. शरीर कंप पावेल, नाचावेसे वाटेल प्रेमाश्रू, वहातील, गावेसे वाटेल व्हे सर्व अनावर होऊन भगवंताच्या चरणीं लोटंगण घालावे व नमस्कार करावा. वीररसाचे पोवाडे गावेत. कथेमधील प्रसंगाचे वर्णन करताना पदे, दोहे, श्लोक, प्रबंध, धाटी, मुद्रा हे कवितेचे प्रकार वापरावे.

(क्रमशः)

नीतिशतक निरूपण

अनुवाद आणि निरूपण

ह.भ.प.चंद्रहास शास्त्री सोनपेठकर

ज्योतिर्मय साहित्य

वह्निस्तस्य जलायते जलनिधिः कुल्यायते तत्क्षणांन् मेरूः स्वल्पशिलायते मृगपतिः सद्यः कुरङ्गायते। व्यालो माल्यगुणायते विषरसः पीयूषवर्षायते यस्याङ्गेऽखिललोकवल्गुभतमं शीलं समुन्मीलित ।। अर्थ – शील हा गुण सर्व लोकांत प्रिय आहे. शीलयुक्त व्यक्तीसाठी अशी क्षणात पाण्यासारखा शीतल होतो. समुद्र नदीप्रमाणे लघु होतो. मेरु पर्वत लहान शिलेप्रमाणे होतो. सिंह हीरणाप्रमाणे समान्य होतो. साप माळेचा गुण धारण करतो. तसेच विष जणू काही त्याचेवर अमृताची वर्षा करते. शील या गुणाचे महत्त्व या श्लोकात भर्तृहरिंनी सांगितले आहे. लज्जागुणीघजननीं जननीमिवस्वा मत्यन्तशुद्धहृदयामनुवर्तमानाम। तेजस्विनः सुखमसूनपि सन्त्यजन्ति सत्यत्रतव्यसनिनो न पुनः प्रतिज्ञाम् ।। अर्थ – ज्यांना सत्यव्रत हेच व्यसन आहे, असे तेजस्वी लोक सहजच प्राणत्याग करतात, पण लज्जा गुणास उत्पन्न करणा-या, अत्यंत विशुद्ध हृदयाच्या, आपल्या मातेसमान संरक्षित अशा प्रतिज्ञेचा त्याग करत नाहीत. सत्यव्रती जनांचे आचरण कसे आदर्श असते, या विषयी कविराज भर्तृहरिंनी येथे सांगितले आहे.

ज्योतिर्मय साहित्य

खरे वैराग्य संतांजवळ असते कारण ते विवेकातून आलेले असते. स्माशनातून येताना वैराग्य येते.मैथुन नंतर ही ते येते. हे क्षण भंगूर असते. ज्यावेळी अंतःकरण मन बुद्धी ढळते त्या वेळी हे विचार वैराग्य आठवायला हवे. उत्तम वैराग्य विवेकातून येते.विवेक संतांरजवळ असते.

चंद्र तेथे

चंद्रिका, शंभू तेथे
अंबिका... यातही हे
स्पष्ट होते. मनाच्या
उपशमाचा विचार

वशिष्ठानी सांगितला. मनाला देवाचा चरणी समर्पित करणे. त्यास आवरता यायला हवे. आपले मन कोठे धावू नये, मन स्थिर असावे या मनोनाश करणे गरजेचे असते..सरूप, अरूप मनोनाश असे दोन प्रकार आहेत.मनाला शांत,निश्चंद करायचे तर ज्ञानाने, संत संगती,योग,प्राणायाम या द्वारे करावे.माणसाचे जीवनचे अधिष्ठान हे विचाराचे आहे. राणांगणात गीतेचा उपदेश देताना कृष्ण व अर्जुन हे कसे होते तर अस्थिर मनाचा कृष्ण म्हणजे अर्जुन, आणि स्थिर मनाचा अर्जुन म्हणजे कृष्ण. या दोघात देहाच्या शिवाय अन्य फारसा फरक नव्हताच. मनाच्या बोधा साठी संत वांगमय असते. विश्वामित्र सोबत राम व लक्ष्मण सोबत गेली. विश्वामित्रांनी रामास अनेक अस्त्रे दिली,शस्त्रे दिली जी भगवान शंकराकडून मिळविली होती. अस्त्रे मंत्र सामर्थ्यावर अवलंबून होते. विश्वामित्रांनी रामचंद्र प्रभूला ज्ञानसंपन्न केले. वसिष्ठानी प्रभु रामास ज्ञान दिले तर विश्वामित्रांनी त्यांना कर्माचे अधिष्ठान दिले. कर्माला निर्दोष ज्ञानाचे डोळे हवेत. ज्ञान आंधळे व कर्म दूषित हे उपयुक्त नाही. दोन्ही असावेत. जीवनाची धन्यता ज्ञानाने होतेच, पण कर्मनिष्ठता नसेल तर जीवन निर्थक होईल. (क्रमशः)

कुर्यात सदा मंगलम्

ज्योतिर्मय 📖 **साहित्य**
साधारण १९८० च्या काळाचं लग्न. एकामागं एक दहा-वीस बैलगाडयांचा ताफा, कांही बैलगाडयांना छत बसविलेले, पडदे लावलेले, बैलाच्या अंगावर झुली, शिंगांना गोंडे लावून सजवलेले, खिलारी बैलाच्या जोडी आणि कुणाची गाडी पुढे जाणार यासाठी जणु बैलगाडयांच्या शर्यती लावाव्यात तशा गाडया वाट मिळेल तशा पळवण्याची शर्यत असायची. गाडीत बसलेली माणसं जीव मुठीत धरून बसलेली. पळत्या गाडया कधी एका चाकावर होऊन पुन्हा जमीनीवर स्थिर होत, बैल शेपटीचा गोंडा करून वावळत असत आणि गाडी हाकणाऱ्यास जणु कांही झिंग चढली असे. संधपणे चालणाऱ्या गाडीतील लहान मुले म्हणायची *मामा आपली पण गाडी पळवा* . या पळणाऱ्या गाडयांमधून अनेक अपघात सुध्दा होत असत. दुर गावचा प्रवास असेल तर त्या प्रवासासोबतच एकवेळ खाण्यापिण्याच्या सोयी कराव्या लागत, त्यामध्ये एसर, सांडगा, भाकरी कांदे असे जेवण असायचे किंवा लाहऱ्यांचा चिवडा व कांदे असा फराळ असायचा. या सर्व गाडया लग्नाच्या गावाच्या शिवेवर गेल्या की एकत्र व्हायच्या. अशातच गावातून लग्नाच्या मंडपातील स्पीकरचे आवाज चारी दिशेला पसरत. त्यावेळी हिंदी गाण्याचा म्हणावा तसा ट्रेंड नव्हता, पण मराठी गाण्यांची चलती होती. स्पीकरचे सुर अगदी दूरवर ऐकू यायचे- *‘‘आल्या आल्या जाऊ नका....., पिकलं जांभुळ तोडु नका....., अहो राया चला घाडयावरती बसू.....’’* किंवा कृष्णा शिंदे यांची लग्नागीतांनी आसमंत घुमून जायचा. सर्व गाडया एकत्र झाल्या की नवरदेवाची गाडी

पुढे आणि सर्व गाडया मागे. गावात वऱ्हाड आलं की दोन्ही बाजुंकडील मंडळी वाजंत्रीच्या नादघोषात एकमेकांच्या भेटी घेत. वाजंत्रीचा मुकाबला व्हायचा, फटाक्यांचे आवाज, नाचणारी मंडळी त्यास त्यावेळी मोका म्हणायचे. पाहुण्यांच्या भेटीगाठी झाल्या की मंदिरासमोर भेटीगाठीचा कार्यक्रम व्हायचा. एक सतरंजी अंथरून दोन्ही बाजुची दहा-पाच मंडळीची गळाभेट व्हायची. मामाला मामा, काकाला काका अशा जोडया लावून पानसुपारी आणि साखर भरवुन भेटीगाठी व्हायच्या. आलेल्या वऱ्हाडाला गावातच एखादया शाळेत किंवा मोठाला वाडा पाहून बिऱ्हाड टेकवले जायचे. त्या जागेवर चहा, फराळाचा कार्यक्रम पार पडायचा. तोपर्यंत नवरदेव मात्र मारुतीच्या मंदिरावर बसायचा. नवरदेवाला मंदिरावर शेवयाचा भात, लाडु, करंज्याचा फराळ, त्यांच्या भावेती करवल्या नवरदेवाची काळजी घेण्यासाठी, हातवा पकडण्यासाठी असायच्या. त्यांच्याकडून नवरदेवास गंध, पावडर, चमकी, टिकली, मंडवळी याची काळजी घ्यायच्या. मंदिरावर *शेवंती* सुरु व्हायची. नवरदेवाला शेवंतीचा आहेर चढविला जायचा. वाजंत्री मंगलवाद्य सुरु झाले की ब्राम्हणबुवा आहेराची सुपारी नवरदेवासमोर धरायचे आणि नवनदेव सुपारी घेण्यास नकार म्हणजे आहेर स्विकारण्यास नकार दयायचे. वाजंत्री वाद्य थांबली सगळीकडे शांतता पसरायची. नवरा रसला अशी चर्चा सगळीकडे व्हायची. लग्नाच्या बोलीमध्ये काय काय बोलले आणि काय दयायचे राहिले यासाठी दोन्हीकडील जेष्ठ मंडळीची

आपआपसात चर्चा सुरु व्हायची. लग्नासाठी बोललेला पूर्ण हुंडा दिलेला नसतो, त्यावेळी सोयरीकीमध्ये आणखीही खुप कांही मागण्या असायच्या. मुलाच्या *मर्जीप्रमाणे कपडे, एच.एम. टी. घडयाळ, फिलीप्सचा रेडीओ, लाल बुट, सोन्याची अंगठी,* आणि अशी कांही वस्तु बोलणी झाल्याप्रमाणे देण्याची बाकी असली की नवरा शेवंतीच्या कपडयालाच रसायचा. ती सुपारी ब्राम्हणबुवाच्या हातात तशीच राहायची. लग्नकार्यामध्ये किंवा आहेराच्या परंपरेप्रमाणे सुपारी खुप मोठं काम करते. आहेराच्या सुरुवातीस सुपारी दिली जाते. ती आहेर स्विकारण्याची संमती असते. सुपारी स्विकारली तर आहेर स्विकारला जातो आणि सुपारी नाकारली तर आहेर नाकारला असे समजले

की लग्नकार्य पार पडायचे. परंपरेप्रमाणे पायधुनी, रुखवत, पाठवणी पार पडली की नवरी मुलगी नवऱ्याच्या घरी नांदायला जायची. पुढे लग्नाच्या परंपरा, पध्दतीत सुधारणा होत गेली, होत गेले परंतु त्या परंपरेतून निर्माण झालेली गाणी मात्र अजरामर राहिली. कारण ही गाणी त्यावेळी असलेल्या लग्नाच्या रूढीवरून तयार झाली. ‘‘धडाम धडाम वाजे चौघडा....., नवरा नवरी उभी मंडपी....., बांधा नवरीला हिऱ्या मोल्याचं बाशींग....., दोन जीवांचे जुळवे नाते....., तुमकत नांदायला जाशील मं....., नवरी आली

नवऱ्याच्या गांवा.....’’ अशी लग्नरितीच्या क्रमानुसार गाणी आहेत. लग्नाच्या पध्दतीत खुप कांही बदल झाले नाहीत त्यांची साधने बदलली आहेत. परंतु गाणी मात्र आजही अजरामर आहेत. ही लग्नकार्य पार पडली की, की त्यातसुध्दा कांही देणीपाणी, बोलणी झाल्याप्रमाणे हुंडयाची रक्कम, सोने देणी बाकी राहीले की तो तगादा त्या मुलीच्या पाठीमागे सुरु होतो. त्यातूनच सासरचे जाच सुरु होतात. मध्यस्तांचा दबाव नवरीच्या पित्यावर याचचा आणि कर्जातून का असेना ती देणी चुकवावी लागे. अलिकडेच पूर्णे येथील हगवणे परिवारातील वैष्णवीच्या आत्महत्येने जे विषय समोर आले आहेत त्यांची मुळं अनेक वर्षांपुर्वी पासून चालत आलेल्या लग्नपरंपरेमध्ये दडलेले आहेत. ऐन शेवंतीच्या वेळेस नवामुलगा रसणे व मागण्या पूर्ण झाल्याशिवाय आहेर न स्विकारणे ही रूढी समाजात भिनलेली आहे. अलिकडे मुलींचे शिक्षणाचे प्रमाण वाढले, मुली आपल्या स्वतःच्या पायावर उभे राहण्यास सक्षम होऊ लागल्या त्याप्रमाणे कांही हुंडापध्दतीची तडजोड आता कमी जास्त प्रमाणात आहे, परंतु ज्या कांही रूढी परंपरा, मानसिकतेत भिनलेल्या आहेत त्याची हाव माणसाला थांबू देत नाही. माणूस जेवढा मोठा होईल तेवढी त्याची अपेक्षा मोठी. यातून असे अनिष्ट प्रकार घडतात. परंतु ते आजच्या काळात समाजमान्य नाही. आजची लग्न मोठया थाटाची, झगमटाची नक्कीच आहेत परंतु तो काळ मात्र अविस्मरणीय होता. ज्यांची लग्न त्या काळात झाली असतील त्यांना यातील मर्म समजु शकते.

अजून किती वैष्णवी....

ज्योतिर्मय 📖 **साहित्य**
आज खूप वर्षांनंतर एक खोलवर झालेली जखम परत ओली झाली अन विदारक भयानक आठवणींनी एक-एक प्रसंग समोर आला. आज ३३ वर्षां नंतर परत तेच घडतयं. जग प्रगतीच्या दिशेने जात आहे पण माणसांची क्रूर मानसिकता आणखीन क्रूर होत चालली आहे. पुण्यात वैष्णवी हगवणे हिचा हुंड्यासाठी बळी घेतला गेला. तीचही नऊ महिन्याच बाळ खूप भयंकर स्थितीत आहे. इवाल्याशा बाळालाच पोरकं केलं. किती निर्दयी सासरची लोकं, ती माणसं नाहीतच जनावरा पेक्षा ही भयंकर आहेत ही राक्षसी लोकं. आज ३३ वर्षां पूर्वी माझ्या मोठया बहिणीचा असाच बळी गेला. तीचही १० महिन्याच बाळ होतं त्यावेळेस तिलाही असंख्य जखमा देऊन मारलं होतं. त्या बाळाचाही विचार केला नव्हता. कोर्ट कचेरी सगळं झालं पण काही दिवसांची शिक्षा झाली अन परत मोकाट फिरत होता तो नराधम क्रूरकर्मा. त्याच दुसरं लग्न पण झालं. त्या राक्षसी लोकांच जगणं परत सुरळीत होतं. पण आजही त्या प्रसंगाने अस्वस्थ होतं. इतक्या वर्षांनंतर परत तेच घडतयं. काय समाज कुठं जातोय ? फक्त राहणीमान सुधारलं. विचारांची दारिद्रता कायमच आहे ती बदलेली नाही. कधीच बदलणार नाही का? मुलींच्या बाबतीतले विचार, एक मुलगी लग्न करून नवीन घरात येते माहेरच्या जिवाभावाची माणसं सोडून, तिचाच विचार होतं नाही. किती दुर्दैव आहे विचारांच, मानसिकतेच. मन सुन्न होतं अशा घटना ऐकून पण ज्यांची मुलगी बळी जाते त्यांना त्या वेदना किती होतं असतील याची कल्पनाच करू शकत नाही. त्यातून आम्हीही गेलो होतो. स्त्रियांना मिळणारी वागणूक आजही तशीच आहे जी अनेक वर्षांपासून चालत आलेली. तिच्यावरचे अत्याचार थांबलेलेच नाहीत. तुम्ही कितीही सुशिक्षित असाल पण बुरसटलेली, विचारांनी दिरद्री मानसिकता, कमी लेखन्याची, दुय्यम दर्जाची

वागणूक कायमच तिच्या वाट्याला आली आहे. तिचे भोग संपत नाहीत. खरं तर काही ठिकाणी सी हीच सीला समजून घेत नाही. तीही एका स्त्रीवर अत्याचार करते. किती भयानक वास्तव आहे. वैष्णवी हगवणे प्रकरणाने हुंडा ही प्रथा आजही किळसवाण्या स्वरूपात आपल्या समाजात कशी ठाण मांडून आहे हे पुढे आले. एकवीसाव्या शतकात समाजाचा सामाजिक -सांस्कृतिक पोत कोणत्या विचारामध्ये घडतो हेही पाहावं लागतं. सर्व बदलाचे कलम आपल्या पारंपरिक सामाजिक नितिमूल्यांवरच झाल्याने आपल्या आधुनिक समानतावादी व्यवहार ही विरोधाभासी आणि दुटप्पी राहिलेला दिसतो. सी-पुरुष समानता आणि आधुनिकतेचा पोकळ स्वरूपाचा जपरूपी स्वीकार केला आहे. पण त्यात सधन व्यवहाराचा आशय मात्र आणण भरू शकलो नाहीत. त्यामुळे मुलांकडील घरच्यांना हुंडा नको असला तरी मुलीला स्व -इच्छेने सोनं, चांदी, गाडी, फ्लॅट दिले तर त्यात काही

आक्षेप वाटत नाही. एकीकडे सी सक्षमीकरण व सी अधिकाराचे संरक्षण करणारे कायदे खूप आहेत. पण खऱ्या दृष्टीने तिचे जगणे सुसह्य झाले आहे का? स्वावलंबी होऊनही तिच्या वाट्याला अन्याय, अत्याचारच येतं असेल तर तिला आपल्या भविष्याचा विचार करण्याचं स्वातंत्र्य आहेच. आज अनेक मुली उच्च शिक्षित आहेत त्या लग्नच करणार नाहीत. सासरी छळ करून घेऊन राहणारी ही पिढी नाहीच असं वाटत होतं पण या मुलीने अन्याय, अत्याचार सहन करून राहिली तीच्या बाळासाठी, स्वतः प्रेम विवाह केल्यामुळे संसार टिकवून ठेवण्यासाठी, आईवडिलांना त्रास नको म्हणून पण जीव गमवावा लागला. वैष्णवीच्या वडिलांनी ही सोनं, कार, चांदीची भांडी, पैसा दिले अन आपली मुलगी सुखी राहावी म्हणून पण हे कितपत बरोबर आहे. त्यांना माहित होतं तिला सासरची मंडळी त्रास देत आहेत. ते तिला घरी घेऊन येऊ शकले असते. वारंवार त्यांच्या पाया पडून सांभाळून घ्या असं म्हणायची काहीच गरज नव्हती. त्यांना मुलगी जड झाली होती का? सांभाळू शकले असते. तिचा बळी गेला नसता. असं वागून आपणच त्यांच्या क्रूर वागणुकीला खत पाणी घालतो का? असा प्रश्न पडतो. ते वैष्णवीला सरळ घेऊन येऊ शकले असते. संसार टिकवून ठेवण्यासाठी जीव पण पणाला लावला फक्त हे स्त्रीनेच का करावं? हाही प्रश्नच पडतो. दोघांनाही गरज असते पण तस होतं नाही. इवाल्याशा जीवाला पोरकं करून काय मिळालं? त्या बाळाची नजर सतत आईला शोधत आहे. त्याला काय माहित आई बरोबर काय झालं.. ती कुठं गेली? किती विदारक आहे. अशी लोकं परत तोंड घेऊन समाजात फिरतात. अशांना समाजा समक्ष देह दंडाची शिक्षा देण्यात यावी तरच परत कुणी छळ करून जीव घेण्याची हिंमत करणार नाही.

प्रखर राष्ट्रवादी - शर्चींद्रनाथ संन्याल

ज्योतिर्मय 📖 **साहित्य**
(मागील अंकावरून)

या हल्ल्यात हार्डिंज जखमी झाले पण लेडी हार्डिंज सुरक्षीत होत्या. व्हाईसरॉय चेम्सफोर्डनंतर हार्डिंजने सत्ता सांभाळली. त्यांच्या कारकिर्दीत १९१५ मध्ये बंगालमध्ये हार्डिंज रेल्वे पूल बांधण्यात आला. हार्डिंजमुळे पहिल्या महायुद्धात लढण्यासाठी ब्रिटनला भारतीय सैन्य मिळाले. भारतामधील लाहोरच्या गदर संघटनेच्या उठावाचा अनुशासनाच्या अनुभवामुळे संपूर्ण विचका झालेला आहे याची उत्तर प्रदेशच्या नेत्यांना कल्पना नव्हती. गदर संघटनेच्या माध्यमातून २१ फेब्रुवारी १९१५ रोजी भारतभर उठाव करण्याचे निश्चित ते २१ फेब्रु. १९१५ ची आतुरतेने वाट पाहत होते. त्या दिवशी काहीच नाही आढळल्यामुळे संध्याकाळी शर्चींद्रनाथ रेल्वे स्टेशनवर गेले. तेथे सहज त्यांनी पायोनियरचा अंक उघडताच फसलेल्या उठावाची परिपूर्ण कल्पना त्यांना आली. तोपर्यंत रासबिहारी बोस बनारसला जाऊन पोहोचले होते. तिथून त्यांनी जपानला गुप्तपणे प्रयाण केले. त्यासाठी संन्याल, नागेंद्रनाथ दत्त उपाख्य गिरीजाबाबू यांनी बंगालच्या प्रसिद्ध डाका अनुशीलन समितीच्या वतीने सर्व खर्च करीत रासबिहारी बोस यांना जपानला पाठविले. त्यावेळी शर्चींद्रनाथ संन्याल यांना रासबिहारी म्हणाले... देश सोडताना मला अतीशय दुःख होतेय. नीट पक्ष संघटन करून तुही माझ्याजवळ ये.१९१५ च्या एप्रिल महिन्यातील एका दुपारी शर्चींद्रनाथ व गिरीजाबाबू रासबिहारी यांना जपानकडे जाणा-या एका जहाजात बसवून आले. ते गेल्यानंतर शेट दामोदर स्वरूप यांच्या विश्वासघातामुळे २६ जून १९१५ ला शर्चींद्रनाथ संन्याल व गिरिजाबाबू यांना पकडून त्यांच्यावर बनारस षडयंत्राचा खटला सरकारला उभारता आला. या खटल्यात शर्चींद्रनाथ यांना जन्मठेप आणि काळ्या पाण्याची शिक्षा झाली. दामोदर शेट ने गुप्तपणे सरकारला बातमी पुरविली तरी कोर्टात उघड साक्ष देण्यास नकार दिल्याने चिडून सरकारने त्यांच्यावर खटला चालवून त्यालाही शिक्षा दिलीच. शर्चींद्रनाथ यांचे बनारसमधील वडिलोपार्जित घर जप्त करण्यात आले. फेब्रुवारी १९१६ मध्ये अंंदमानच्या सेल्युलर जेलमध्ये शिक्षा भोगण्यास गेल्यानंतर त्यांनी तिथे स्वातंत्र्यलढ्यातील कैद्यांवर अमानवीय होत असलेल्या अत्याचाराबद्दल मोठा उठाव केला. काँग्रेसचे त्यावेळचे दिग्गज नेते लोकमान्य टिळक यांच्यापर्यंत त्यांनी हे सर्व होत असलेले अन्यायपूर्ण अत्याचाराच्या बाबी पोहोचवल्या. २० फेब्रुवारी १९२० रोजी त्यांची सूटका करण्यात आली. शर्चींद्रनाथ संन्याल यांनी गदर संघटनेच्या १९१५ च्या भारतातील अयशस्वी उठावाची तीन कारणे

सांगितली. एक म्हणजे युरोप व अमेरिकेतील भारतीय क्रांतीनेत्यांनी युद्धपूर्व काळातच इंग्रजांचे जर्मनादि शत्रू ओळखून त्यांच्याशी तुल्यारीमित्रसंधी च्या सूत्राने योग्य संबंध प्रस्थापित न करणे. दुसरे म्हणजे युद्धपूर्व काळात समर्थ नेतृत्वाखाली सुसुत्र संघटनेचा अभाव आणि तिसरे महत्वाचे म्हणजे युध्दारंभानंतर एक वर्ष प्रवास मोकळा असतानाही भारतात शस्त्रें व लोक पाठविण्याची कोणतीही योजना नसणे. इंग्रज सावध होऊन नाकेबंदी झाल्यावर पुढ होणारा विचका स्वाभाविकच होता. शर्चींद्रनाथ संन्याल आणि हसत हसत फाशीवर गेलेले स्वातंत्र्यसेनानी विष्णु पिंगळे यांची शेवटची भेट जानेवारी १९१५ मध्ये झाली शर्चींद्रनाथ पिंगळे त्यांच्याविषयी लिहिताना म्हणतात... ‘‘ तो भेटणार नाही असे मला अगोदर समजले असते तर लाख आग्रह केल्यावरही मी त्याला आपल्यापासून जाऊ दिले नसते. तो सुदृढ, बळकट व गोरापान मराठा युवक, मी वीर सैनिकांप्रमाणे फक्त कार्य करणे जाणतो असे म्हणत असे. त्याचे ते शब्द माझ्या कानात अजून घुमतात. त्याच्या तीव्र बुध्दीची ओळख पटविणारे त्याचे तेजस्वी टपोरे डोळे विसरता येत नाहीत. या अपयशानंतर स्वातंत्र्याच्या रणाचा यज्ञाभि पुनश्च गर्जून उठला. ‘‘ विश्वाचिया अखिल मंगल धारणाला ।

‘‘ बोला असे कवण भक्ष्य हुताशनाला ।।’’ यज्ञाग्नीचे हे आवाहन भारतीय क्रांतीयोध्यांनी नाकारले नाही. एवढ्या मोठ्या अपयशानंतर नैराश्य उत्पन्न होणे स्वाभाविक होते. सार्वजनिक सभेच्या सत्रात

अंदमानांतून सुटलेले शर्चींद्रनाथ संन्याल यांनी रासबिहारी बसूंना ही नैराश्याची भावना जपानला कळविली होती. १२/४/१९२२ रोजी टोकियोहून या पत्राला पाठविलेल्या उत्तरांत रासबिहारी लिहितात ‘‘I did not like the tone of pessimism that pervaded some parts of..... Letter. There is eternal life, so work is eternal’’ या महान क्रांतिसेनानीच्या भावनेला साद देत शर्चींद्रनाथ संन्याल आणि कानपुरला रायसाहेब या गुप्त नावाने कार्य करीत असलेल्या योगेशचंद्र चटर्जी यांनी उचल घेऊन अनुशीलन समिती आणि आपला पक्ष यांच्यांत पूर्ण एकात्मता प्रस्थापित करून हिंदुस्थान रिपब्लिकन असोिएशन या नावाने नवीन क्रांतीपक्षाची प्रतिष्ठापना केली. कामकरी व शेतक-यांना अधिकार देऊन शोषणहीन राज्यपध्दतीचा या पक्षाच्या घटनेत पुरस्कार करण्यात आला होता. या असोिएशनच्या शाखा उत्तर भारतांतील प्रत्येक प्रांतातून काढण्याचा पध्दतशीर प्रयत्न झाला होता. संयुक्त प्रांताच्या शाखेचे पंडित रामप्रसाद बिस्मिल, सुरेशचंद्र भट्टाचार्य, विष्णु शरण दुबलिस व राजेंद्र लादिदी हे प्रमुख होते. संस्थेचे एक प्रमुख कार्यकर्ते मम्मन्याथ गुप्त यांच्या संपादकत्वाखाली अग्रदूत या नावांची एक गुप्त पत्रिकाही निघत असे. १९२५ च्या जानेवारी महिन्यांत या संस्थेच्या वतीने या नावाने एक पत्रक सा-या हिंदुस्थानभर एकाच दिवशी वाटण्यात आले होते. यापत्रकाच्या सूत्रबद्ध प्रचाराने राजसत्तेला कल्पना येऊन तिची निद्रा खाडकन भंगली. लेखकाचा शोध लवकरच लागला. शर्चींद्रनाथ यांनी पत्रकाची एक प्रत आपल्या पत्रासह जपानमध्ये असलेल्या रासबिहारी बसू यांना पाठविली. ते पत्र मध्येच पकडले जाऊन त्याच्या आधारे शर्चींद्रनाथ यांच्यावर खटला होऊन त्यांना दोन वर्षांची शिक्षा देण्यात आली.तुरुंगात असतानाच लखनौ येथील काकोरी कट प्रकरणात त्यांना गोवण्यात आले आणि ६ एप्रिल १९२७ रोजी लखनौ येथील विशेष सत्र न्यायाधीशांनी त्यांना जन्मनेपेची काळ्या पाण्याची शिक्षा ठोठावली. १९३७ मध्ये सुटका झाल्यावर पुन्हा जपान देशाशी संबंध ठेऊन इंग्रजांविरुद्ध कट करण्याचे प्रयत्न केल्याबद्दल कैदेत ठेवले. या ठिकाणी त्यांचा क्षय आजाराने मृत्यू झाला आपल्या शेवटच्या रवासापर्यंत स्वातंत्र्यलढ्यात योगदान देणाऱ्या या खंबीर नेत्याचे बंदीजीवन हे त्यांचे आत्मचरित्र प्रत्येकाने वाचले पाहिजे. या युद्धाचा विक्रमशाली समर तुमच्या हृदयात अभिमानाची ज्वलंत भावना निर्माण केल्याविना राहणार नाही.